

մեծամեծների մէջ կուսակցութիւն ունենալ և բանակն իւր հետ կապել. ուստի մոգերը (488-ին կամ 489-ին) այնտեղն հասցրին, որ նրա աչքերն հանուեցաւ և այդու կառավարելու անընդունակ դարձաւ: Արովհետեւ միայն այն անձը, որի բոլոր անդամներն ու զգայարանները ողջ են, նա կարող էր ըստ պարսկական օրէնքների թագաւոր լինել:

Սրա փոխարէն թագաւոր դրուեցաւ ԿԱՎԱԿԻՆ (Kavadh), Պերոզի որդին: Տէրութիւնը սրա ժամանակ շատ անհանգիստ վիճակի մէջ էր: Մենք լուում ենք լեռնական վայրերի ազգերի ապստամբութիւնների և Հայաստանի կրկին ոտքի կանգնելու մասին: Կաւաւոր մտադիր չը լինելով իրեն զահ թարծարացնող աւագանու անձնուէր ծառայի դերը կատարելու, մի վտանգաւոր ծանապարհ բռնեց, ագնուականներին և մոգերին տկարեցնելու, նա հովանաւորեց Մադդակին, մի կրօնական ու ընկերական վարդապետութեան եռանդուն քարոզչի, սա յանուն արդարութեան պահանջում էր, որ այն անձն, որ հարուստ է և մի քանի կանայք ունի իւր ունեցածից աւելորդը կարօտեալներին տայ: Բանը միայն տեսակաւ թեւաւոր չը վերջացաւ. շատ տեղ սկսաւ ստացուածքի և կանանց բաժանումն: Բայց ահա միացան աղնուականներն ու կղերականները, Կաւաւին զահաւէժ Ժաբին և բանտարկեցին «Այոյշ ընդում»: Թագն ստացաւ նրա եղբայր ԶԱՄԱՆԱՎ (մերձ 497-ին): Բայց Կաւաւոր փախաւ և ապաւինեց Հեփթաղներին, որոնց մօտ նա արդէն իրեն պատանդ ապրել էր: Թագաւորը իւր ազդիւր նրան կնութեան տուաւ: Պերոզի վերջին ճակատամարտում գերի ընկած դստեր աղջիկը. Հեփթաղաց իշխանի օգնութեամբ կարողացաւ Կաւաւ Զամասպին զահաւէժ անել և կրկին պարսից թագաւոր դառնալ (428-ին կամ 499-ին): Սրա փախուստն և կրկին զահ ամբողջալն երեւում է ամենազօրեղ մեծամեծներից մի քանիսի աջակցութեամբ է տեղի ունեցւել: Պարսկական աւանդութեամբ Զարմիհրը նրան հետեւել է նոյն իսկ աքսորի մէջ, սակայն հէնց նոյն իսկ այս մարդու մասին Կաւաւի Հեփթաղների մօտ փախելու մասին տեղեկութիւններն այնքան խառնաշփոթ են, որ չենք կարող գրանց հաւատ ընծայել: Ստոյգ է միայն, որ թագաւորը իւր վերադարձից յետոյ խիստ դատաստան է արել, Ենթագրելի է, որ նա արդէն իսկ այն ժամանակ Զարմիհրին զոհեց, երբ նրան իւր վրտանդաւոր մրցակցին Միհրանեան Շապուհի ձեռքը մատնեց: Այսուհետեւ հաղիւ թէ Կաւաւը Մադդակներին հետ արած փորձը շարունակած լինի:

Յամենայն դէպս նա խաղաղութիւնը հաղիւ էր վերականգնել, որ հռովմէական պատերազմն սկսաւ: Շատ բանագնացութիւններ էին տեղի ունեցել, երկու տէրութիւններն էլ դաշինքը քիչ շատ քանգել էին: Խնդիրը միայն այն էր, թէ արդեօք երկուսից մէկը պատերազմի պատճառ գտնել ուզում էր: Այդ ցանկութիւնն ունէր Կաւաւոր, Սա 502-ին ամառը սկսաւ այն սոսկալի կոիւնների շրջանը, որոնց մէջ արեւելեան Հռովմը և Պարսկաստանը փոխադարձաբար միմեանց այնքան տկարացրին, որ դրանով հնարաւոր կացուցին արաբների յաղթանակը: Օգոստոսին առանց պատերազմի առաւ նա Թէոդոսիոպոլիսը (Կարին, Էրզրում), հռովմէական Հայաստանի մայրաքաղաքը: Յունուարի 10-ին 503 թուի եռամսեայ պաշարումից յետոյ ընկաւ Համիթ (Amid) քաղաքը և սոսկալի կերպիւ պատժուեցաւ իւր դիմադրութեան համար: Քաղաքի ընկալիչներից լիւրաւոր անձինք մորթուեցան: Այս պատերազմը, որի մասին ասորի ժամանակագիրները մանաւանդ շատ լաւ տեղեկութիւններ են հասցրել, հռովմայեցիք առանց եռանդի և առանց մի ընդհանուր զեկալարութեան էին շարունակում: Միջագետքը սարսափելի կերպիւ աւերուեցաւ: Համիթ քաղաքը հռովմայեցիք կրկին ձեռք բերին 504-ին դաշնագրութեամբ կամ իսկապէս փողով: Բաղմամիւ ճակատամարտներից և պաշարումներից յետոյ խաղաղութեան դաշն կուեցաւ 506 թ. աշնանը, այս դաշնագրութեամբ ամենայն ինչ մնաց նախկին դրութեամբ: Հռովմէացիք կրկին յանձն առին տարեկան մի գումար հատուցանել Կովկասեան ամրութիւնների պահպանութեան համար: Պարսիկները խաղաղութիւն անելու են ստիպուել «հոնաց» մի պատերազմի պատճառով: Աչքի առաջ ունենալով այն անորոշութիւնը, որով այն ժամանակուան յոյները «հոնք» աշունը գործ էին դնում, կարող չենք ասել, թէ ո՞ր լեռնական ազգը պիտի հասկանանք այդ անուամբ: Ար Կաւաւն այդ միջոցներին արտաքին կամ ներքին թշնամիներից նեղն էր ձգուած, տեսնում ենք այն հանգամանքից, որ Անաստասիոս կայսեր՝ կողմից դաշնաց մի յայտնի գրծման ժամանակ Կաւաւը գործով չարգիլեց: Անաստասիոս կայսրն անմիջապէս սահմանի վերայ Գարա գիւղում մի մեծ ամրոց շինեց, որ սպառնում էր Մժընին: Քանի դեռ Անաստասիոսը կենդանի էր, թշնամական ոչ մի գործ տեղի չուեցաւ: Բայց Յունուարի Ա. (9. յուլիս 518—1. օգոստ. 527) թուում է՝ թէ դարեցրեց պարսիկներին պայմանաւորուած դրամն հատուցանել: Դրա համար Կաւաւը թոյլ տուաւ, որ արաբները հռովմէական երկիրներն ասպատակեն: Հռովմէական բանակները կրկին աւերելով խուճեցին պարսկական

1. Գիւգերդ է կոչուում այժմ՝ ու գտնուում է Տիւրքիստանի Սուղխանայում, ուր Հէնքի Ռոստուխնսն գտաւ այդ քերդը:

Հայաստան: Սրա վրան աւելացան և խիստ երկպառակութիւններ կովկաս—պոնտոսեան երկրների վերաբերութեամբ: որոնց վերայ երկու տերութիւններն էլ գերիշխանութեան իրաւունքներ էին յայտնում: Սակայն Կաւտան այդ ժամանակ քիչ ցանկութիւն ունէր կռուի: Թերեւ նա Համոզուել էր, որ տեական օգուտներ անհնար է ձեռք բերել: Կրկին և կրկին նորոգուող բանագնացութեանց մէջ նա միայն մի դիտաւորութիւն ունէր: Նա ցանկանում էր Խոսրովի իւր ամենաիրերի և անշուշտ ամենաընդունակ որդու Համար դա՛ն ապահովել, թէպէտ և նա աւագ չէր, այդ նպատակով մի տեսակ երաշխաւորութիւն էր ուզում կայսրից, որ պէտք է Խոսրովին որդեգրէր: Այս և այլ բաների մասին բանագնացութիւններ էին անում Մծբնում: Եթէ գործերի ընթացքն այնպէս են, ինչպէս մեզ հաղորդուած է, ասել է թէ հոռոմայեցիք շատ սխալ են վարուել: Յամենայն դէպս բանագնացութիւններն ապարդիւն եղան և երկու կողմերն էլ սաստիկ դժգոհ մնացին: Հոռոմեական պատգամաւորութեան պարագլուխը պաշտօնանկութեամբ ազատուեցաւ, իսկ պարսկականինը, որ թէպէտ թագաւորին անձնականապէս մեծ ծառայութիւն էր մատուցել, գլխատուեցաւ: Այս բանագնացութիւնները տեղի են ունեցել 525 կամ 526-ին: Կռիւն 2 սկսաւ դեռ Յուստին կայսեր մահուանից առաջ: Երդէն 527-ի ամառը սահմանի վրայ կատաղութեամբ կռուում էին: Հոռոմեացիք մի ապարդիւն յարձակումն արին Մըքնի վրայ, պարսիկներն էլ մի նոյնպիսի անհետեանք արշաւանք Դարայի վրայ:

Կը շարունակուի:

Յ. Զարամեան

Մովսէս Կաղանկատուացոյ Աղուանից պատմութեան Մասը Ամոռոյս մատենադարանում գտնուած ձեռագիր օրինակները:

(Երկրորդ խումբ):

№ 1721

Անթուական.

(Ետնուանութիւն) 1.

Անոն. Յաղագս պատմութեան երկրիս Աղուանից: Նոն. Թղթայ: ԿԱՅՄ. տախտակեայ կաշեպատ ներսից լաթածածք: ՀԱՅԿԱՄԱՐ. վերջից երեք տետր գլխի վերնի:

1) Գլխաւոր խնդիրն այն է, որ Խոսրովի նշանակութիւնը կայսեր որդի. անունով արշալի կը ըստընանար, տիրողութեան և պատիւների մեծապէս սիրահար պարսիկների մէջ:

2) Գլխաւոր աղբիւրն է բացի Պրոկոպիոսից մի ասորական պատմութեան (Land's Anecdota syr. Bz' 3).

1. Տես Արարատ. համար 40. եր. 588—590:

ձայրերից այրուած է լուսանցքներից: ԴԱՏԱԿ. ԹՈՒՂԹ 5 բ. երես, 264 բ. 280 բ. 281, 282: ՄԾԺՈՒԹՅՈՒՆ 17 X 11 սմ: ԹՈՒՂԹ. 288: ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ. Միասին. 7 X 12 սմ: ԳՐՈՒԹՅՈՒՆ. 21—22: ՎԵՐԱՎՈՐԹ. Միջինի Թղթ. 265 կարմիր թանաքով մնացեալ սեւ: Սկզբնատաք կարմիր երկաթգիր. իսկ Թուղթ 4 ա. 50 բ. 51 բ. 56 ա. 57 բ. 63 բ. 66 ա. 71 բ. 89 ա. 90 ա. 90 բ. 92 բ. 95 բ. 96 ա. 107 ա. 144 բ. 429 բ. 455 ա. 455 բ. 444 բ. 471 բ. 481 բ. 485 բ. 488 ա. 489 բ. 492 ա. 498 բ. 209 բ. 210 ա. 211 ա. 215 ա. 215 բ. 224 բ. 227 բ. 229 բ. 253 ա. 256 բ. 258 ա. 258 բ. 259 ա. 259 բ. 240 բ. 244 ա. 245 ա. 246 ա. 251 ա. 253 բ. 256 ա. 258 բ. 259 բ. 261 ա. խոշոր ծաղկագիր գլխագիր գլխատառեր զանազան ձևի և մեծութեան:

Թուղթ՝ 64 ա. 70 ա. 75 ա. 76 ա. 80 բ. 85 ա. 97 բ. 127 բ. 159 ա. 145 ա. 147 ա. 148 ա. 150 ա. 152 ա. 153 բ. 160 բ. 169 ա. 170 բ. 177 բ. 186 ա. 217 ա. 221 ա. 252 բ. Թռնագրեր զանազան ձևի և մեծութեան:

Իսկ Թուղթ՝ 104 բ. 166 ա. 207 բ. ձևագիր մեծ: ԽՈՐԱՆԱԶԱՐԴ. Թուղթ 4 ա. 80 բ. 252 ա. իւրացան: շիւր գրքի սկզբում: Լուսանցազարդեր և ծաղկազարդեր մեծ Թուղթ 4 ա. 50 բ. 51 բ. 56 ա. 57 բ. 64 ա. 65 բ. 66 ա. 70 ա. 71 բ. 75 ա. 80 բ. 85 ա. 89 ա. 90 ա. 92 բ. 93 բ. 96 ա. 97 բ. 107 ա. 111 բ. 114 բ. 127 բ. 129 բ. 135 ա. 155 ա. 145 ա. 144 բ. 147 ա. 155 բ. 160 բ. 166 ա. 169 ա. 170 բ. 171 բ. 177 բ. 181 բ. 185 բ. 186 ա. 189 բ. 192 ա. 198 բ. 207 բ. 209 բ. 210 ա. 211 ա. 215 ա. 215 բ. 217 ա. 221 ա. 224 բ. 252 ա. 253 ա. 256 բ. 258 ա. 259 ա. 240 բ. 244 ա. 245 ա. 246 ա. 254 ա. 252 բ. 253 բ. 255 բ. 256 ա. 258 բ. 259 բ. 261 ա. զանազան մեծութեամբ ծաղկազարդեր: Թռնագրեր—Թուղթ՝ 76 ա. 171 բ.: Կաթուղիկէազարդ Թուղթ 147 բ. 148 ա. 227 բ. 229 բ.: Երեզանազարդ՝ Թուղթ 75 ա. 104 բ. 159 բ. ՄՏԱՅՈՂ. անյայտ: ՏԵՂԻ անյայտ: ԳՐԻՉ Յովհաննէս Պիտակ սպասաւոր Յիսուսի: ԺԱՄԱՆԱԿ անյայտ: ՊԱՏԵՐԹ՝ 150 ա. Զուանչիք իշխան ծնկաշոր աղօթում է. 152 ա. Նոյն իշխանը աթոռի վրայ նստած, թագը գլխին գայիտը ձեռքին. երկու նկարածների մեջ էլ սեւ մօրուսով արքայապայել ծիրանին հագած. աղօթելու ժամանակ թագը վերցրած, ծնկաշոր և ձեռնամաճ:

Տեղեկութիւնք և Յիշատակագրութիւնք.

Թ. 1^ա «Յաղագս պատմութեան երկրիս Աղուանից»:

Ցանկ առաջի գլխոյն:

Թ. 2^ա Սոյն երեսում ցանկի գլխացոյց թուատառերը ԺԷ-ից սկսած սխալուած է փոխանակ ԺԸ-ի ԺԷ.:

Թ. 4^ա Նախերգան սակս պատմութեան Աղուանից:

Թ. 13^ա Սոյն երեսում տողերի մէջ գրուած է շղագրով. «սուտ է այսքանս զոր զնգնաձեւեցաք. ոչ « թէ ի հարկէ սուտ է և յետոյ ներմուծեալ ի սընապարծից յօգուտ անձանց, զի ի յայլս պատմութիւնս ոչ գոյ բնաւ: Թուի թէ յԱնանիայ կաթուղիկոսէն յետոյ այսպէս արարին աղուանից « սեւագլուխքն »: